05/12/2021

Η νοσταλγία του Παπαδιαμάντη

/ Παιδεία και Πολιτισμός

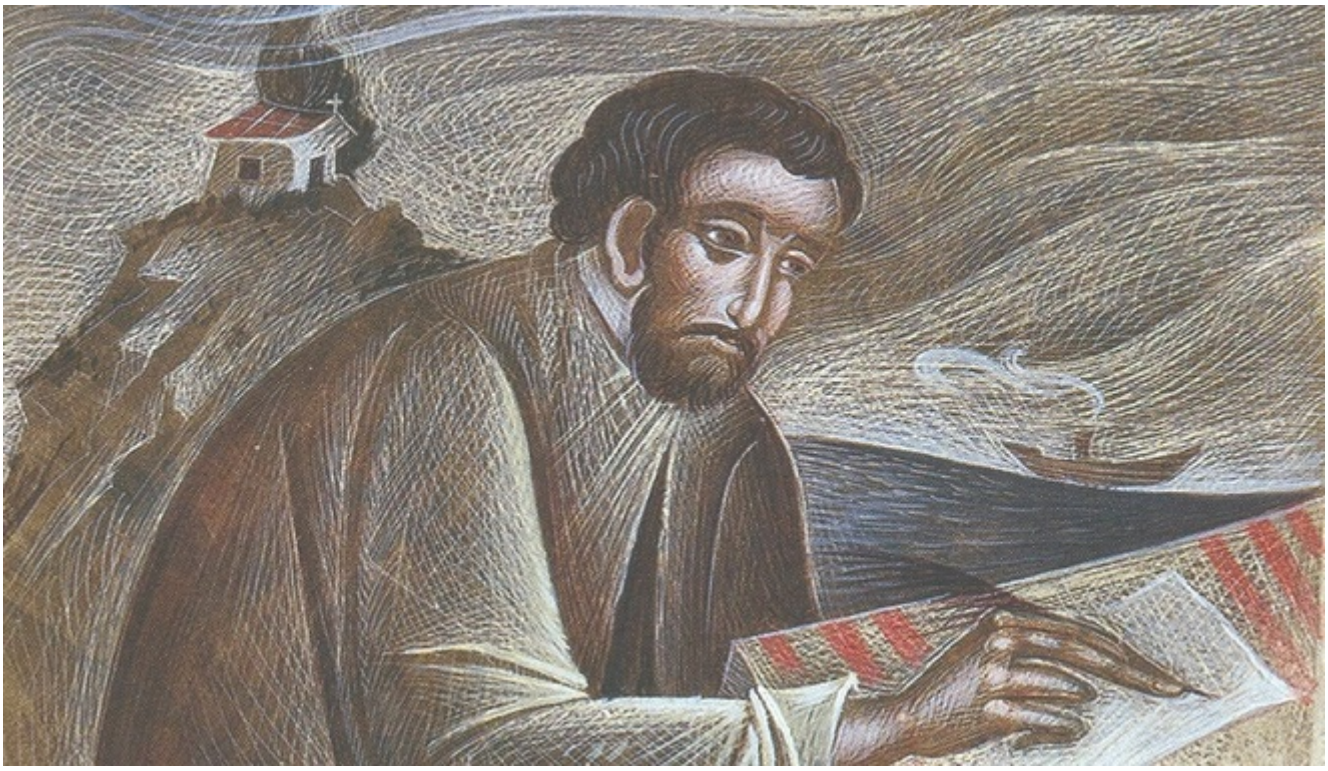

Ο Παπαδιαμάντης είναι ένας οικουμενικός δημιουργός. Ο όρος «οικουμενικός» δεν υπονοεί υποχρεωτικά πως ο Παπαδιαμάντης διαβάζεται αυτή τη στιγμή από εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Το «οικουμενικός» πρέπει να συνδέεται και με το «διαχρονικός». Ο Παπαδιαμάντης είναι φανερό ότι ακόμα και στην τρίτη δεκαετία του 21ου αιώνα είναι σε θέση να συγκινεί και να καλεί την ύπαρξή του αναγνώστη να υποστεί «αλλοίωσιν αγαθήν».

Η οικουμενικότητα του Παπαδιαμάντη επαληθεύεται και από το ότι, αν και επέλεξε να ασχοληθεί σχεδόν αποκλειστικά με τα ήθη και τα έθιμά της εποχής του αλλά και να μείνει πνευματικά προσκολλημένος στο μικρό τόπο του νησί, τη Σκιάθο, περιέγραψε καταστάσεις πανανθρώπινες με τρόπο ενός μεγάλου δημιουργού. Ο Παπαδιαμάντης αγάπησε τον χρόνο και τον τόπο που βρέθηκε. Αυτό όμως δεν τον εμπόδισε να σπάσει τα όρια και των δύο.

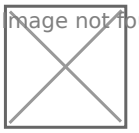

Συχνά τον χαρακτηρίζουν Χριστιανό ή θρησκευόμενο ή Ορθόδοξο. Και όλα αυτά είναι σωστά μπορούν όμως να δημιουργήσουν και σύγχυση. Ο Παπαδιαμάντης έχει αγαπηθεί και από ανθρώπους με διαφορετικές κοσμοθεωρίες. Δεν είναι και τόσο εύκολο πράγμα αυτό, σε εποχές που επικρατεί η απολυτότητα και ο σεκταρισμός. Ίσως εδώ, έμμεσα, αποκαλύπτεται το μεγαλείο της ταπεινοφροσύνης. Ο Παπαδιαμάντης είναι πιστός Χριστιανός και συγχρόνως σιωπηλός, βαθιά πνευματικός αλλά όχι κραυγαλέος, αφοσιωμένος στην γνήσια Πατερική ορθόδοξη πνευματικότητα και, για αυτό, καθόλου εξουσιαστικός. Είναι όμως οπωσδήποτε και ένας αληθινός δημιουργός που υπερβαίνει όλες τις ετικέτες. Ζει ως συνειδητός ορθόδοξος χριστιανός, δημιουργεί όμως ως γνήσιος ποιητής. Το κριτήριο του για το που θα στραφεί η ματιά του και το τι θα τον συγκινήσει είναι καθαρά καλλιτεχνικό. Υπάρχουν τα θρησκευτικά ερεθίσματα, η ματιά του όμως έχει απλωθεί σε όλο το φάσμα της ζωής. Είναι, κυρίως, ο καλλιτέχνης, ο δεινός χειριστής της ελληνικής γλώσσας, ο αριστοτέχνης των περιγραφών της φύσεως, των καταστάσεων και των προσώπων. Ξέρει τι να πει, τι να αποσιωπήσει και τι να υπονοήσει. Είναι αναμφισβήτητα ένας γνήσιος διάκονος της πνευματικότητας και του κάλλους.

Όλοι οι μελετητές του Παπαδιαμάντη συμφωνούν πως θεμελιώδες κέντρο της δημιουργίας του είναι η κατάσταση της νοσταλγίας και ιδιαίτερα της νοσταλγίας των παιδικών του χρόνων. Το στοιχείο αυτό της ανάγκης για επιστροφή σε έναν χαμένο παράδεισο χαρακτηρίζει όλους τους μεγάλους δημιουργούς σε όλες τις μορφές της Τέχνης. Ο Παπαδιαμάντης συγχρόνως διακατέχεται από μία δεύτερη νοσταλγία, αυτήν του νησιού του, της Σκιάθου. Στενά συνδεδεμένη με το νησί του είναι και η νοσταλγία της παιδικής του ματιάς, αυτής της πρώτης ενατένισης του κόσμου.

Η πρώτη νοσταλγία, αυτή της χαμένης πατρίδας, έγινε η αιτία ώστε, όπου έστρεφε τη μάτια του, να αναγνωρίζει τα σημάδια ενός κόσμου που υπήρξε, χάθηκε και βρίσκεται εν αναμονή. Οι περιγραφές των τοπίων, πέρα από την ακρίβειά τους, χαρακτηρίζονται και από τον βαθύ πόθο ενός «ελθέτω». Και είναι η βαθιά θρησκευτικότητα του η οποία μεταβάλλει τον πόθο αυτό σε μία ανυπομονησία ερχομού τις υπεσχημένης Βασιλείας του Θεού. Για πολλούς, ο Παπαδιαμάντης δεν θέλησε ή δεν βρήκε το θάρρος να τιμήσει και να περιγράψει με μεγαλύτερη ενάργεια το ερχόμενο όπως το έκανε ο μέγας Ρώσος πνευματικός συγγενής του, ο Ντοστογιέφσκι. Ίσως όμως αυτό να απετέλεσε και μία συνειδητή

του επιλογή στο να ετοιμάσει τις ψυχές των αναγνωστών του, όπως και τη δική του, στην κατάσταση της αναμονής και της έκπληξης.

Αν μας έχει δώσει κάποιο στοιχείο της ερχόμενης ανακαινισμένης φύσης, αυτό περιλαμβάνεται στο δεύτερο αντικείμενο της νοσταλγίας του, τη Σκιάθο. Αν ο κόσμος αποτελεί φανέρωση της σοφίας και του κάλλους ενός Δημιουργού, για τον Παπαδιαμάντη, η φανέρωση αυτή πραγματοποιείται σε αυτό το μικρό νησί των Σποράδων. Έτσι, η φυσική φανέρωση του τόπου μετατρέπεται σε πνευματική παρουσία, γι΄ αυτό και τα επίγεια ορατά καταυγάζονται από ένα υπερκόσμιο φως. Ο Παπαδιαμάντης είναι εντοπίος, αλλά όχι τοπικιστής. Έχει την δυνατότητα να μεταβάλλει τον μικρό τόπο σε οικουμένη, γι΄ αυτό και ουδέποτε το αναγνωστικό του κοινό δεν ενοχλήθηκε από αυτή την επίμον σχέση του με τη γενέτειρα του.

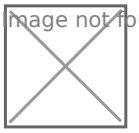

Έχουμε τέλος τη νοσταλγία της παιδικής του ματιάς, του εσωτερικού παιδικού του βλέμματος που αντικρίζει για πρώτη φορά το φως και την ομορφιά του κόσμου. Πίσω από τις βουνοκορφές, πίσω από το κύμα που σπάει στην αμμουδιά, πίσω από τα μυστικά περάσματα ανάμεσα στους βράχους, πίσω από τον αέρα και τον ήχο των κυμάτων, κρύβονται μυστικά νοήματα που συνθέτουν στο παιδικό του νου μία ολόκληρη ονειρική ιεραρχία. Αυτή την παιδική μάτια δεν ξέχασε ποτέ ο Παπαδιαμάντης, ακόμη και όταν ο συσσωρευμένος μόχθος της καθημερινής διαβίωσης, το βάρος της ενηλικίωσης και η εμπλοκή στην καθημερινότητα θέλησαν, όπως συνήθως γίνεται με όλους τους ανθρώπους, να τον απορροφήσουν εντελώς. Ο Παπαδιαμάντης όμως κατάφερε και κράτησε ανοιχτές τις ρωγμές επικοινωνίας με την παιδική του μάτια και ίσως γι΄ αυτό, τα βήματα του στην επιφάνεια της καθημερινότητας γινόντουσαν συχνά πολύ βαριά, αγγίζοντας τα όρια της ασκητικής, εξ ου και ο τίτλος «κοσμοκαλόγερος».

Όλη αυτή η νοσταλγία που δεν οδηγεί στην κατάθλιψη αλλά τελικά στην ελπίδα μιας αποκατάστασης των πάντων, συνθέτει ίσως τη γοητεία του έργου του, η οποία αφήνει τον αναγνώστη με συναισθήματα γλυκά με μία τάση έστω και προσωρινής αναχώρησης από τη σκληρή πραγματικότητα χωρίς όμως να τον κάνει να την αρνείται. Ο αναγνώστης του Παπαδιαμάντη, τελικά, πείθεται πως ένα μυστικό και υπόγειο ρεύμα γλυκασμού, που κινείται κάτω από τη σκληρή επιφάνεια της καθημερινότητας και που πολλοί το έχουν περιφρονημένο και καταδικασμένο, επιμένει να ρέει και να διαβεβαιώνει πώς, μιας άλλης ποιότητας ζωή είναι εφικτή.

Όλα τα προαναφερθέντα, και ιδιαίτερα τα της νοσταλγίας, έρχεται ο ίδιος να τα

συμπυκνώσει και με την πένα του να τα εξυψώσει σε άλλες σφαίρες, μέσα από τις πρώτες γραμμές του διηγήματος του «Η Γλυκοφιλούσα»:

«Ας εισδύει μία μόνη ακτίς ηλίου, άμα τη ανατολή, διά του θαμβού φεγγίτου, εις τον πενιχρόν θάλαμον, με τους τέσσαρας τοίχους ασβεστωμένους λευκούς, με μίαν ψάθαν και επ’ αυτής μικρόν αμαυρόν κιλιμάκι στρωμένα επί του πατώματος, με δύο προσκεφαλάδες ακουμβημένας σύρριζα εις τους τοίχους, ένθεν και ένθεν της γωνίας του πυρός, όπου τέσσαρες ξηροί δαυλοί και δύο μεγάλα ξύλα ορθά καίουσι και βρέμουσιν επί της εστίας. Τοιούτος να είναι ο χειμερινός θάλαμος, έχων τα νώτα εστραμμένα προς βορράν και προς δυσμάς, συνεχόμενος με άλλον βορινόν θαλαμίσκον, όστις να είναι συγχρόνως δώμα και ηλιακωτόν και υπερώον. Κατεσκευασμένος με πλίνθους, με ξυλοτοίχους, στεγασμένος με ξύλα και με κεράμους, αφάτνωτος, ανώροφος, ευήλιος, αθέρμαστος, ευήνεμος, σχεδόν υπαίθριος, με το μόνον υψηλόν και πλατύ παράθυρον το απάδον εις όλον τον ρυθμόν του κτιρίου και, χάριν πολυτελείας, με πηχυαίαν ύαλον, διά ν’ απολαύει τις όρθιος, εις τα βασίλεια του Βορρά, την μεγάλην θέαν και την μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θα ήτο, χωρίς να παραβώ την δεκάτην Εντολήν, η μόνη φιλοκτημοσύνη μου και η μόνη μου πλεονεξία.

Ο οικίσκος να είναι κτισμένος επί βράχου υψηλού, επί του μόνου υψηλού βορινού βράχου του προσφιλούς εις τας αναμνήσεις μου. Εκεί απλούται ατελείωτον το πέλαγος ανά την αχανή έκτασιν από ακτής έως ακτής και από κόλπου έως κόλπου και χαμηλώνει ο ουρανός εις την μίαν άκραν την απωτέραν, διά να περιπτυχθεί εγγύτερον την εσχατιάν των θαλασσών, ο σάπφειρος φιλών τον σμάραγδον, το βαθύχλωρον αντασπαζόμενον το γλαυκόν».

Πηγή: pemptousia.gr